

liksom på hur politiska identiteter gestaltas i vardagen och förändras över tid och genom dislokation.

Markus Idvall, Lund

Gabriella Nilsson: *Könsmakt eller häxjakt? Antagonistiska föreställningar om mäns våld mot kvinnor*. Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet 2009. 275 s. English summary. ISBN 978-91-6287-843-6.

Vad betyder antagonism i det politiska samtalet om kön och våld? Ligger förändring i spänningen mellan utmaning och motstånd? På vilket sätt har synen på mäns våld mot kvinnor ändrats i det svenska samhället under de senaste decennierna? Etnologen Gabriella Nilssons avhandling handlar om dessa frågor, om antagonistiska föreställningar om mäns våld mot kvinnor och deras förändringspotential. Antagonism står för motsättning eller motsatsförhållande, här definierat som föreställningar som är oförenliga, inte sällan fientligt formulerade.

På ena sidan i kampen står vad som kallas *könspolitiska perspektiv* – där kön, våld och makt länkas samman i ”ett maktförhållande där det kvinnliga konstrueras som underordnat det manliga” (s. 20). Mäns våld mot kvinnor ses som ”ett uttryck för mäns makt över kvinnor” (s. 22). Detta perspektiv, som är utgångspunkten, benämns *Könsmakt* i avhandlingens titel. På andra sidan står etablerade förklaringsmodeller som *inte* kopplar ihop våld med den ojämlika maktrelationen mellan kvinnor och män. *Häxjakt* i titeln anspelar på vad som kallats häxjakt på oskyldiga män, dvs. att det könspolitiska perspektivet lägger skulden för våldet på män som grupp. Det övergripande växelspelet mellan dessa två positioner analyseras åren 1975–2000. Det är ett gediget, omfattande och angeläget arbete.

Under denna period om 25 år fokuseras tre separata frågor eller *våldsformer* i svensk politik: våldtäkt 1975–1977, incest 1982–1996 och kvinnomisshandel 1988–2000. Nilssons tanke är att det går lättare att göra jämförelser och dra slutsatser om förändring om de tre diskurserna hålls åtskilda. Hon har också medvetet valt frågor kring vilka det råder konflikt. Urvalet går tillbaka på hennes ontologiska utgångspunkt, nämligen att innebörder och mening skapas genom konflikter och antagonism. Och att sanningar är politiskt konstruerade. När en föreställning blivit mer ”sann” än andra i samhället talar man om att den får hegemonisk status. Hegemoni är lika med makt genom samtycke,

till skillnad från dominans som definieras som makt genom tvång (s. 19).

Avhandlingen är en studie av hur mening skapas på tre nivåer, (a) som en process över tid, ett slags kronologisk förändring i stora drag, (b) i form av tre avgränsade diskurser – våldtäkt, incest och kvinnomisshandel, och (c) som konkreta mikropraktiker, exempelvis en artikelserie, ett årsmöte eller ett lagförslag. Min tolkning är att dessa händelser binds ihop med den övergripande frågan om förändring med hjälp av de tre avgränsade fallen. På så sätt vill författaren att vi ska ”se det stora genom det lilla” (s. 21). Hennes syfte är inte bara att visa *att* en förändring skett, utan också *hur* den gått till och vad den innebär. Genom att göra en analys som kombinerar tre nivåer ”blir förändringen fullt synlig”, enligt Nilsson (s. 21). Tanken är spännande, men här saknas en diskussion om hur förändring bör avläsas. Förändring av vad? För vem? På vilken nivå? Och hur stabil ska förändringen vara för att betecknas som förändring?

I *våldtäktsfrågan* 1975–1977 utgjordes hegemonin – det upplevda samförståndet – av den organiserade kritiken av *Sexualbrottsutredningen*, den utredning som kom 1976 och som väckte sådant rabalder för att den lade skuld på offret för våldtäkten. Nilsson tolkar det som att hegemonin formerades kring kritiken, inte på sakfrågan som sådan, om synen på våldtäkt. Kvinnorörelsen, som fick en ny utredning till stånd, framställs som klart framgångsrik.

I *incestfrågan* 1982–1996 förlorade det könspolitiska perspektivet mot vad som betecknas som ett barnperspektiv. Det betyder att synen på incest som en konflikt mellan vuxna och barn segrade över incest som en konflikt mellan kvinnor och män. Incest blev inte en kvinnofråga. Perioden utmärks av kraftiga växlingar mellan olika innebörder. Till slut talar Nilsson för en försvagning av det hegemoniska barnperspektivet.

I *misshandelsfrågan* 1988–2000 fick dock det könspolitiska perspektivet – eller det som brukar kallas könsmaktsförståelsen – hegemonisk status, i form av en successiv utveckling. Denna förståelse utgick från att mäns våld mot kvinnor är ett brett fenomen, att allt våld måste ses i ett sammanhang – och att män pekades ut som förövare.

Vad gäller våldtäkt och incest menar författaren att förändringar på de två fälten mot en mer politisk könsanalys kom till stånd därför att den könspolitiska utmaningen, paradoxalt nog, inte var explicit. Man diskuterade således *inte* i termer av kön och det yttrades ingen kritik av män, vilket däremot skedde i misshan-

delsfrågan. Att påtala maktrelationer synes alltså inte alltid vara en väg mot ökad förståelse. Ibland verkar tystnad vara en mer adekvat strategi. Här hade jag gärna sett en diskussion om benämningens dilemman. När – och av vad – förefaller ett benämning vara rätt, respektive leda fel, och snarare slå tillbaka?

En slutsats i avhandlingen är att aktörerna inte försökt spränga ramarna för samtalet. På så sätt har de – såväl utmanare som motståndare mot förändring – bidragit till att upprätthålla könsordningen, menar Nilsson. Även könspolitiskt aktiva kvinnor har hållit tillbaka sina krav, inte minst av rädsla för att kritiseras för manshat. Legitimitet är nyckelordet. Man måste helt enkelt ha någon grad av trovärdighet för att motparten ska lyssna. Att tala utifrån subjektpositionen feminist är diskvalificerande.

Vilka föreställningar som blev hegemoniska var alltså *olika* under de tre perioderna. Gemensamt är dock att varje könspolitisk utmaning mötts av starkt motstånd, ett motstånd som i stora stycken handlat om att protestera mot utpekandet av män som grupp, och tanken om mannen som norm. Den etablerade sanningen har varit att politiken är könsneutral. Slutsatsen i avhandlingen är att antagonismen/konflikten i grunden står mellan kvinnor och män, eller mellan kvinnors och mäns handlingsutrymme. Det tolkar Nilsson som ett nollsummespel: det kvinnor vinner förlorar män.

Oenighet antas vara ”själva förutsättningen för förändring” (s. 18). Numera talas det om mäns våld mot kvinnor – utan dessa dispyter skulle ingen förändring kunna ske, är tanken. ”Under perioden har intresset för mäns våld mot kvinnor som en fråga om kön *ökot markant*” (s. 21 min kursiv). Men, skriver Nilsson, ”*e/n genomgripande förändring* mot en könspolitisk förståelse av mäns våld mot kvinnor har *inte* åstadkommit, trots att den politiska möjligheten funnits” (s. 230 min kurs., jfr s. 235). Vad betyder det?

En tolkning är att viss förändring skett vad gäller synen på mäns våld mot kvinnor. Utmaning har mötts av motstånd, vilket betyder att frågan skulle ha politiserats. Kan vi komma ett steg vidare genom att bena i begreppen utmaning, motstånd och politisering? Avhandlingen avslutas med en epilög där sista meningen handlar just om motståndets karaktär:

Den könspolitiska synen på mäns våld mot kvinnor väckte motstånd från alla håll i samhället, inklusive de politiskt aktiva kvinnorna själva. Detta starka motstånd tyder på att det som utmanades var något som genomsyrade hela samhället, någonting

grundläggande – enligt min mening könsordningen (s. 240).

Samtidigt skriver Nilsson att ”f/örhållandet mellan tal och tystnad kan sammanfattas som att ju mindre motstånd som krävs för att upprätthålla styrkeförhållandet på fältet, desto säkrare är makten” (s. 64). Så om mycket kraft sätts in för att mota bort en könspolitisk tolkning av våld så betyder det att den etablerade makten är svag? Eller är det så att det finns utmaningar som är olika hotfulla? I våldtäktsfrågan skriver Nilsson att kvinnomanifestationen 1976 mot *Sexualbrottsutredningen* genomfördes enligt den offentliga politikens spelregler och därmed inte var utmanande för könsordningen. Å andra sidan lyfter hon fram att våldtäkt politiserades och blev en kvinnofråga. Det kunde retts ut bättre.

Politisering är ett återkommande och positivt laddat begrepp i avhandlingen. Eftersom det förefaller finnas en stark strävan från maktordningens sida att inte politisera våldsförågan tolkas detta av författaren som en form av motstånd – i grund ett försvar för objektiva, givna eller naturaliserade föreställningar om våld. I det ljuset betraktas förhandlingar om innebörder, även fientliga sådana, som konstruktiva. Men här blir det lite gungigt. När Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige/Roks splittrades 1996, främst på grund av oenighet om hur man såg på mäns ansvar för våldet, var det en förändrande, i någon mening förbättrande, antagonism?

Jag tolkar det snarare som att här fanns motstridiga uppfattningar inom Roks som underblåstes av medierna (som spelade på en stark antifeministisk opinion) och som föll tillbaka på Roks, splittringen förstärktes och blev till slut bildandet av SKR. Finns det något medierna älskar mer än att skriva fram konflikter inom kvinnorörelsen? Det här konkreta fallet visar på behovet av en fördjupad problematisering av antagonismens karaktär och värde. Vilka är oeniga? Om vad? Vilken typ av antagonism är politiskt konstruktiv?

Det är lätt att följa – och instämma i – Nilssons tankegångar på ett intuitivt plan. Flera slutsatser verkar rimliga (även om de ibland pekar åt olika håll). Det stora empiriska underlaget skänker trovärdighet åt resonemangen. Samtidigt får begreppen utmaning, motstånd och politisering ingen riktig analytisk styrkraft. Genom en utförligare diskussion av de problem och möjligheter som är förknippade med dessa begrepp, liksom med antagonism och förändring, kunde slutsatserna i avhandlingen blivit mer teoretiskt pregnanta.

Min bedömning är att Gabriella Nilsson hamnar i olika tolkningsdilemman då det teoretiska ramverket inte tillhandahåller tillräckligt goda analysverktyg. Avhandlingen sägs ha tre ”viktiga” utgångspunkter: kulturanalys, genusperspektiv och politisk diskursteori (s. 16). Kulturanalysen fokuserar hur normproduktion går till i det lilla, på mikronivå. Genusperspektivet handlar om hur könshierarkier konstrueras och legitimeras (med referens till genushistorikern Joan W. Scott), hur normer skapas kring kön. Den politiska diskursteorin slutligen tar upp hur dessa normer skapas i antagonism.

I nästa steg, teoretiska utgångspunkter, anges två perspektiv. Det ena är den *diskursteori* som utarbetats av Ernesto Laclau och Chantal Mouffe med rötter i en neomarxistisk poststrukturalism. Det andra perspektivet är Pierre Bourdieus *fältteori*, som är inriktad på styrkeförhållanden på olika fält, ett slags mikroteori. Nilsson knyter ihop diskursteorin och fältteorin genom att ta fasta på att båda är handlingsteorier som fokuserar hur konflikter skapar mening. Det är bra, men vart tog den genusteoretiska diskussionen vägen? Hon presenterar det feministiska forskningsfältet, men sorterar inte bland forskare med radikalt olika utgångspunkter, som exempelvis Susanne Dodillet och Jenny Westerstrand. Vem mer precist har Nilsson haft användning för, och hur? Vilka är de centrala feministiska analysverktygen? Hade vi fått ett mer explicit svar på dessa frågor hade säkert också analyserna känts mer robusta. Vad skulle då en tydligare feministisk tolkning ha kunnat innebära?

Avhandlingens flotta design, med sina tre empiriska delar där antagonism förekommit, skymmer en feministisk position om att olika våldsuttryck bör ses i ett sammanhang. Nilssons argument är att ”avgränsningen är så slående i materialet”, med ”nästantill obefintlig” överlappning (s. 22). Hon är medveten om att här finns en konflikt mellan empiri och teori, men valde uppenbarligen att ligga närmare det empiriska materialet än att göra en mer feministisk analys.

Men det finns kopplingar mellan de tre fälten även i empirin. I samband med debatten om våldtäkt bildades kvinnohus/jourer runt om i landet. Författaren skriver också att både frågan om incest och misshandel hade sina rötter i våldtäktsdebatten (s. 85). För kvinnojourrörelsen var incest en viktig aspekt av det våld som män utövade (s. 158). Det fanns ett nära samarbete mellan Stödgruppen för incestoffer och de många jourer som inrättade incestgrupper (s. 90). En orsak till försvagningen av barnperspektivet som lyfts fram i avhandlingen är att

många tolkade in en könskonflikt även i detta perspektiv, dvs. att män implicit pekades ut – och att kvinnorörelsen stod bakom (s. 158).

Kvinnorörelsen skulle alltså kunna ses som en kraft som strävat efter att på olika sätt binda ihop de tre köns-politiska konflikterna. Att de ändå hållits isär kan tolkas som ett uttryck för maktordningens motstånd mot sammanhållna förståelser av mäns våld mot kvinnor. Detta motstånd bygger i sin tur, menar jag, på att det mest förbjudna är att peka ut mäns ansvar som grupp för våldet. Nilsson hävdar också, med hänvisning till Maria Törnqvist, att det finns tre gränsposter som inte får överträdas: sexuell frihet, rättssäkerhet och privatlivets helgd. Det översätter hon till tre heliga värden: mäns sexuella frihet, mäns rättssäkerhet och mäns rätt att slippa insyn i det privata, ytterst mäns handlingsfrihet. Det är värden som skär tvärs igenom de tre våldsförhållandena.

Avhandlingens stora förtjänst ligger i den systematiska och omfattande genomgång som Gabriella Nilsson gjort av tre viktiga debatter i svensk politik, från det lilla till det stora. Våra kunskaper på fältet har utan tvekan ökat. Hon har också en nyanserad och intellektuellt hederlig hållning till sitt uppdrag. Dessutom skriver hon väl. Mina invändningar gäller analysernas karaktär, som ibland får mer drag av ”trust me” än av teoretiskt förankrade diskussioner. Författaren har en analytisk röst, som med fördel kunde höjts ett par pinnhål. Till sist vill jag ställa frågan: Vad har Gabriella Nilsson utmanat med sin avhandling? Kampen om tolkningsföreträde går vidare.

Maud Eduards, Stockholm

Klara Arnberg: *Motsättningarnas marknad. Den pornografiska pressens kommersiella genombrott och regleringen av pornografi i Sverige 1950–1980*. Sekel bokförlag, Lund 2010. 339 s., ill. English summary. ISBN 978-91-85767-61-8.

I januari 2011 dömde Svea Hovrätt en samlare och översättare av Manga-serier till dagsböter för barnpornografibrott. Domen gällde innehav av 39 tecknade bilder föreställande nakna barn i pornografiska situationer och möjliggjordes av den skärpning av lagstiftningen som trätt i kraft 1 juli 2010. Syftet med skärpningen hade varit att stärka skyddet av barn i allmänhet och effektivisera bekämpningen av barnpornografibrott i synnerhet. Redan 1980 kriminaliserades barnpornografi i svensk